Sırrı Paşa, Giritli

طبقات وآداب مفسرين

Tabakat ve adab-ı müfessirin

اثر
سرى كريدى

معارف عموميه نظارت جليله‌سنك ٢٩ ذى الحجه سنه ١٣١٣ و ٣٠ نيسان سنه ١٣١٢ تاريخ و ١٦٨ نومرولى رخصتنامه‌سنى حائزدر

درسعادت

عالم مطبعه‌سى

١٣١٢

1896

سری پاشا مرحومك متروكات قلمیه سندن اولان (طبقات و آداب مفسرين) مشار الیهك سورهٔ مریم علیها السلام ایچون (سر مریم) عنوانی آلتنده ترجه كشیدهٔ زرتار بلاغت ایلدیكی بر تفسیر شریفه مقدمه مقامنده یازلمشسه‌ده سر مریمك طبعی دها برخیلی زمانه محتاج اولدیغندن بونك آندن تفریق وآیروجه بر رساله شكلنده طبعیله مرحومك مشتاقان آثار خامه‌سنه اتحاف اولنمسی مناسب كورلمشدر .

ذیل رساله‌ده صاحب اثرك ترجمهٔ حال شرف اشتمالیده مختصراً پیرایهٔ صحیفهٔ تقدیر ایدلمشدر .

محمد علی عینی

٢٢ نیسان سنه ٣١٢ حیدرپاشا

بسم الله الرحمن الرحيم

علم تفسير

« علم تفسير » الفاظ قرآنیه نك كيفيت نطقندن ، مدلولات لغويه واصطلاحيه سندن ، [١] احكام افراديه وتركيبيه سندن ، [٢] حال تركيبده الفاظ مذكوره يه محمول اولان معانئ ثانويه سندن ، [٣] معرفت نسخدن ، سبب نزولدن ، مبهمی موضح قصه‌لردن بحث ايلر .

[١] مثلا : صلات كبی ، كه معنای لغويسی دعادر . معنای اصطلاحيسی ده افعال مخصوصه واركان معلومه‌دن عبارتدر .

(٢) احكام افراديه ، الفاظ قرآنيه‌نك جهات صرفيه‌واشتقاقيه‌سی - احكام تركيبيه‌ده جهات نحويه‌سی در .

(٣) علم معانی‌يه نسبتله ، (معانئ ثانويه) متكلم كلامنده تعريف ، تنكير ، تقديم ، تأخير كبی بر طاقم خصوصياتی ايراد ايتمكه داعی اولان اعتراضدن عبارتدر . نته كيم (معانئ اول) ده بوخصوصيات ايله برابر اصل معنادن عبارتدر .

علم بيانه نسبتله (معانئ ثانويه) ، معانئ مجازيه وكنائيه‌ديمكدر . نته كيم (معانئ اول) ده مقتضای حاله رعايتله برابر مدلولات مطابقيه ديمكدر .

§

طبقات مفسرین

برنجی طبقه

صحابهٔ کرام

خلفاء اربعه ، ابن مسعود ، ابن عباس ، أُبَیّ بن کعب ، زید بن ثابت ، ابوموسی الاشعری ، عبدالله بن زبیر ، أنس بن مالك ، ابوهریره ، جابر ، عبدالله بن عمرو بن العاص . رضوان الله علیهم اجمعین .

علیّ بن ابی طالب

خلفاء اربعه ایچنده روایت تفسیر ایله اڭ زیاده آفاقگیر اشتهار اولان علیّ بن ابی طالب کرّم الله وجهه ورضی الله عنه حضرتلریدر . دیگر اوچندن روایت تفسیر ، جدّاً نادردر . بونك سببی ده خلفاء ثلاثهٔ مشار الیهمك تقدّم وفاتلریدر . امّا حضرت امام علیدن نیجه ذوات ستوده سمات ، روایت تفسیر ایله احراز دستمایهٔ سعادات ایتمشدر . ابن مسعودڭ «رضی الله عنه» تواتریاب اشتهار اولان : (اِنَّ الْقُرْآنَ اُنْزِلَ عَلٰی سَبْعَةِ اَحْرُفٍ مٰا مِنْهٰا حَرْفٌ اِلّٰا وَلَهُ ظَهْرٌ وَبَطْنٌ وَاِنَّ

عَلِيّاً رضى الله تعالى عنه عِنْدَهُ مِنَ ٱلظَّاهِرِ وَٱلْبَاطِنِ) كلامى جناب مرتضى حقنده برشهادت صادقه‌در .

ابن مسعود

بو ذات فضائلسماتدن ایدیلن روایات ، حضرت امام علیدن منقول اولان روایاتدن ده زیاده‌در . ابن مسعود « رضى الله عنه » (٣٣) اوتوز اوچ سنهٔ هجریه‌سنده مدینهٔ منوره‌ده ارتحال دار بقا ایتمشدر .

عبدالله بن عباس

ترجمان القرآن ، حبر الامه ، رئيس المفسرين القاب سامیه‌سیله ممتاز صحابهٔ گزیده‌در . « رضى الله عنهما » (٦٨) آلتمش سکز سنهٔ هجریه‌سنده وفات ایدوب طائفده دفن اولنمشدر . صاحب القرآن ، صلى الله عليه وسلم افندمز حضرتلرینك : (اَللّٰهُمَّ فَقِّهْهُ فِى الدِّينِ وَعَلِّمْهُ ٱلتَّأْوِيلَ) دعاسنه مظهریتله علم تفسیرده مشار بالبنان اولمش ، کندیسندن روایت ایدنلرك عددی همان صاییله‌ماز بر درجهٔ کثرته وارمشدر .

حبر مشار الیهدن روایت تفسیر ایدنلر ایچنده (١٤٣) یوز قرق اوچده وفات ایدن على بن ابى طلحة الهاشمینك

طریقی احسن طُرُق اولوب امام بخاری دخی صحیحنده آکا معتمد اولمشدر .

حبر مشارالیهه منتهی اولان طُرُقِ جیده‌دن بریسی ده (۱۲۰) یوز یکرمی سنه‌سنده وفات ایدن قیس بن مسلم الکوفینك عطاء بن السائبدن اولان روایتنك طریقیدر .

صاحب سِیَر ، ابن اسحاقك طریقی ده اوطُرُقِ جیّده‌دندر .

الڭ بایاغیلری (۱٤٦) یوز قرق آلتیده وفات ایدن کلبینك طریقیدر .

کلبینك اسمی محمّد بن السّائبدر . (۱٥۰) یوز اللیده وفات ایدن مقاتل بن سلیمان بن بشر الازدینك طریقی ده آنڭ کبیدر . شوقدر وار ، که مقاتلك روایتنده‌کی مذاهب ردیئه آنده موجود اولمامق حسبیله کلبینك طریقی بوڭا مرجّحدر . (۱۰۲) یوز ایکیده وفات ایدن ضحّاك بن مزاحم الکوفی ایسه حضرت ابن عبّاسك شرف ملاقاتنه نائل اوله مدیغندن بوڭا حبر مشار الیهك آره‌سنده طریق روایت منقطعدر .

أُبَیّ بن کعب

علی اختلافٍ (۲۰) یگرمی تاریخنده ارتحال دار بقاایدن

اُبَیّ بن کعب « رضی الله عنه » حضرتلرندن بر نسخهٔ کبیره منقولدر ، که آنی ابوالجعفر الرّازی ربیع بن اَنَس ، اوده ابوالعالیه واسطه‌سیله صحابیّ مشار الیهدن روایت ایتمشدر . ایشـته بو بر اسناد صحیحدر . صحابیّ مشارالیه عهد همایون حضرت رسالتپناهیده قرآن عظیم الشّانی جمع ایلین درت ذاتِ خُجسته صفاتك بریسیدر . اَقْرَأ الصحابه و سیّدالقُرّاء ایدی .

انس بن مالك

(٩١) طقسـان برده بصره‌ده وفات ایتمشـدر .
« رضی الله عنه »

ابوهریرة عبدالرحمن بن صخر

علی خلافٍ (٥٧) اللی یدیده مدینهٔ منوره‌ده ارتحـال دار بقا ایتمشدر . « رضی الله عنه »

عبدالله بن عمر بن الخطاب

(٧٣) یتمش اوچ سنهٔ هجریّه‌سنده مکّهٔ مشرفه‌ده وفات ایتمشدر . « رضی الله عنهما »

جابر بن عبدالله الانصاری

(٧٤) یتمش درتده مدینهٔ منوّره‌ده وفات ایتمشدر .
« رضی الله عنه »

عبدالله بن عمرو بن العاص السهمی

(٦٣) آلتمش اوچ تاریخنده وفات ایتمشدر . آخرعهد صحابه‌ده امرعلم کندیلرنده استقرار ایلین عَبادلهٔ اربعه‌دن بریدر .
« رضی الله عنه »

زید بن ثابت الانصاری

(٤٥) قرق بشده وفات ایتمشدر . کاتب النّبی ایدی .
« رضی الله عنه »

بوذوات ستوده سمات هرنه‌قدر مفسرین صحابه‌دن معدود ایسه‌لرده کندیلرندن منقول اولان روایت تفسیر ، شیٔ یسیردر .

§

ایکنجی طبقه

تابعین

اصحاب ابن عباس

(١) مُجاهد بن جَبْر المکّی — اجلهٔ مفسرین تابعیندندر .

غايتله زاهد ، عابد برذات ستوده سمات ايدى . زمان خلافت جناب فاروقده وهجرت نبويه‌نك يكرمى برنجى سالى خلالنده مكهٔ مكرمه‌ده دنيايه كلمش وَ (١٠٣) يوز اوچ سنهٔ هجريه‌سنده بنه اوراده وفات ايتمشدر . كنيه‌سى ابوالحجاج ، پدرينك اسمى‌ده صيغهٔ تصغير ايله (جبير) درده دينلدى . مومى اليهك : « قرآنى ابن عباس حضرتلرينه اوتوز كرّه عرض ايتمشمدر » ديديكى مرويدر . امام شافعى ، امام بخارى مفسر مشار اليهك تفسيرينه اعتماد بيورمشلردر . «رحمه الله»

(٢) سعيد بن جُبير — زهد وعبادتله شهرتشعار اولان اَعلام رُواتك بريدر . (٩٤) طقسان درتده ، ياخود (٩٥) طقسان بشده آنى حجاج ظالم شهيد ايتمشدر . حجاج ايله قصه‌سى مشهوردر . (رحمه الله)

(٣) عكرمه — بو اسم حمامه معناسنه اولان عكرمه‌دن منقولدر . مومى اَليه عكرمة بن عبدالله البربرى ، ابن عباس حضرتلرينك آزادليسى وَعلم تفسير وحديثده مقتدى‌به اولان ائمه‌دن وَفقهاى مدينه‌دن بريسى‌در . (١٠٥) يوز بشده ، ياخود (١٠٧) يوز يديده مكهٔ مكرمه‌ده وفات ايتمشدر . (رحمه الله)

(٤) طاوس بن كيسان اليمانى — كنيه‌سى ابوعبدالرحمن الحِميرى‌در . اصل اسمى : (ذكوان) در . طاوس لقبيدرده دينلدى . فقيه . فاضل برذات ايدى . (١٠٦) يوز آلتى سنه‌سنده كذلك مكهٔ مشرفه‌ده وفات ايتمشدر . (رحمه الله)

(٥) عطا بن ابى رَباح المكّى — ثِقات فقهادن اولوب لكن

كثیرالارسال ایدی . یعنی روایت حدیث ایدرکن سائرمحدثینك دأب شریفلری اوزره : « حدثنا فلان عن رسول الله » دیمیوب حذف اسناد ایله یالکز : « قال رسول الله » دیر ایدی . (١١٤) یوزاون درتده وفات ایتمشدر . (رحمه‌الله)

§

اصحاب ابن مسعود

(١) علقمة بن قیس — کتب تفاسیر واحادیثده (علقمه) مطلق اوله‌رق ذکراولندقده مقصودبوذاتدر،که مشاهیر علماء تابعیندن آتی الترجمه ابراهیم النخعی‌نك والده‌سنك عمجه‌سی علقمة بن قیس بن عبدالله النخعی‌در . « ابوسبیل » دیه کنیه‌لنیردی . اصلا اولادی اولمامشدر . علماء اعلام ، مومی الیهك جلالت شاننده متفق الکلامدر . شکلاً ابن مسعود حضرتلرینه زیاده بکزردی . تاریخ وفاتی مختلف فیه‌در . (٦٢) التمش ایکیده ، (٧٠) یتمشده ، (١٠٢) یوزایکیده‌ده دینلر واردر . (رحمه الله)

علقمة بن وقاص اللیثی ایسه اصحاب کرامدن اولوب عهد همایون نبویده طوغمش وخندق غزاسنده حاضر بولنوب عبدالملك بن مروانك ایام سلطنتنده مدینهٔ منوره‌ده ارتحال دار بقا ایتمشدر . (رضی‌الله‌عنه)

(٢) اسود بن یزیدالنّخعی — عابد مشهوردر . هرایکی کیجه‌ده بر قرآنی ختم ایدردی . (٧٤) یتمش درت ، یاخود (٧٥) یتمش بش سالنده وفات ایتمشدر . (رحمه الله)

(٣) ابراهیم النّخعی — ابراهیم بن یزید بن قیس بن الاسود

بن عمرو بن ربيعة النخعى الكوفى در . عصرنده رياست علميه يى احراز
ايتمش فاضل ، زاهد برذات ايدى . ام المؤمنين حضرت عائشه يى
« رضى الله عنها » كورمك شرفنه نائل اولمشدر . (۹۵) طقسان بش ،
ياخود (۹٦) طقسان آلتى تاريخنده وفات ايتمشدر . (رحمه الله)

(٤) شعبى — ابوعمرو عامر بن شراحيل — ياخود —
ابن عبدالله بن شراحيل در . كوفه لى بر تابعىء جليل الشاندر . بك چوق
صحابهء كرامدن روايت حديث ايتمشدر . حتى بشيوز قدر صحابهء كزينك
شرف ملاقاتنه نائل اولديغى كنديسندن مرويدر . حضرت عثمانك
(رضى الله عنه) خلافتنك التنجى سنه سنده ايدى ، كه زينتساز بزم
وجود اولمش وسن شريفلرى سكسانى متجاوز اولديغى حالده (۱۰۳)
يا (۱۰٤) يا (۱۰٥) ياخود (۱۰٦) سنه سنده وفات ايتمشدر .
طبعى بر آز مزاحه مائل ايمش . (رحمه الله)

اصحاب زيد بن مسلم

(۱) عبدالرّحمن بن يزيد بن قيس — اسود الكوفى النخعى نك
برادريدر . (۸۳) سكسان اوچ سنه سنده جماجم نام محلده وفات
ايتمشدر . (رحمه الله)

(۲) مالك بن أنس — مالك بن انس بن مالك بن ابى عامر
الاصبحى امام دارالهجره در . صاحب المذهب الجليل در . كنديسى
تابعيندنمى ؟ يوقسه تبع تابعيندنمى ؟ بوراسى اختلافليدر . (۹۳)
طقسان اوچده طوغمش ، (۸٦) سكسان آلتى ياشنده اولديغى حالده
(۱۸۹) يوز سكسان طقوز ربيع الاولنده وفات ايتمشدر . جدى

ابوعامرك شرف صحبتنه نائل اولان بختيار اندنمی، دکلمی ؟ بوراسی ده اختلافليدر . (اصبحی) ملوك يمندن (ذی اصبح) ه منسوب ديمكدر، كه امام مشاراليهك اجدادندن بريسيدر . (رحمه الله)

(٣) حسن بَصْری — حسن بن ابی الحسن البصری اجلهٔ تابعيندن برامام همامدر ،كه زهدده ، علمده ، اظهار حقده حائز اولديغی مرتبهٔ عاليه بياندن مستغنی در . اوتوز سنه قدر كنديسنده اصلا كولمك واقع اولمامش وبومدت ظرفنده محل طاعتدن خارجه چيقمامشدر . صحابهٔ كرامدن پك چوق ذواتك شرف ملاقاتنه نائل اولمش وكنديسندن خيلی احاديث شريفه روايت اولنمشدر . علم تفسير وحديثده (حسن) اسمی مطلق اوله رق ذكر اولندقده مقصود، صاحب ترجمه حسن بصری حضرتلريدر . مشاراليهك جلالت شانی متفق عليهدر . حضرت فاروقك ارتحالندن ايكی سنه اول ، زيب كهوارهٔ وجود و (٨٨) سكسان سكز ياشنده ايكن (١١٦) يوز اون التی سنه سنده بصره ده عازم دارالخلود اولمشدر . (رحمه الله)

(٤) عطاء بن ابی سَلَمه — عطاء بن ابی مسلم ابو عثمان الخراسانی در . پدرينك اسمی ميسره ، ياخود عبدالله ايمش . ارسال وتدليس [١] ايله معروف برامام صدوقدر . (١٣٦) يوزاوتوز آلتيده وفات ايتمشدر . (رحمه الله)

---

[١] التدليس من الحديث قسمان ، تدليس الاسناد وهوان يروی عمن لقيه ولم يسمعه منه وعمن عاصره ولم يلقه موهماً انه لقيه اوسمعه منه . والآخر تدليس الشيوخ وهو ان يروی عن شيخ حديثاً سمعه منه فيسميه اويكنيه ويصفه بما لم يعترف به كيلا يعرف .

(٥) محمّد بن كعب القُرَظی — محمد بن كعب بن سليم القرظی [١] ائمهٔ اعلامدن بری اولوب زمان حيات نبی عليه اكمل التحياتده طوغمش و (٩٨) طقسان سكز ياشنده اولديغی حالده (١١٧) يوز اون يدی سنه‌سی مدينهٔ طاهره‌ده ارتحال دار بقا ايتمشدر . (رحمه الله)

(٦) ابو العاليه رُفَيع بن مهران الرّباحی — خلافت صديقده «رضی الله عنه» اظهار اسلام ايتمش تابعی مشهوردر . شيخين كندی سندن روايت حديث ايتمشلردر . مومی اليهك بر تفسيری واردر . (٩٠) طقسان تاريخنده وفات ايلمشدر . (رحمه الله)

(٧) ضحّاك بن مزاحم — اهالیٔ خراساندن و تابعيندندر . ابو هريره‌دن . ابن عباسدن ده «رضی الله عنهم» روايت حديث ايتمشدر . مومی اليهی بعضلری تضعيف ايتمشلر سه‌ده احمد و ابن معين توثيق ايلمشلردر . (١٥٠) يوز اللی‌ده وفات ايتمشدر . وقيل غير ذلك . (رحمه الله)

(٨) عطيّة بن سعيد العوفی — «ابن جُنادة العوفی الجَدَلی الكوفی» كنيه‌سی : ابو الحسن‌در . صدوق ايسه‌ده پك چوق‌ده خطا ايدرمش ! شيعی ايدی . مُدَلِّس ايدی . [٢] (١١١) يوز اون برده وفات ايتمشدر . « رحمه الله »

(٩) قتادة بن دعامة السّدوسی — « ابن دعامة ابو الخطاب

---

[١] القرظی — بالضم والفتح نسبة الى قريظه طائفة من اليهود .

[٢] معنای تدليس ، عطاء بن سلمه‌نك ترجمه‌سی ذيلنده بيان اولنمشدر . فليراجع

السدوسي الاعمى الحافظ المفسر » (١١٧) يوز اون يديده وفات ايتمشدر. « رحمه الله »

(١٠) ربيع بن انس — « هو ابو حاتم البكري البصري التابعي » — صدوق ايسه ده ابن حجرك ديديكنه كوره اوهامي غالب ايمش ! (١٣٩) يوز اوتوز طقوزده وفات ايتمشدر . « رحمه الله »

(١١) سُدّي — « اسماعيل بن عبد الرحمن بن كريمة » — محدث مشهوردر . شمني ديدي كه : « سدي كوفه اهاليسندن وتابعيندن بر مفسر صدوقدر ؛ شوقدر وار كه تشيع ايله متهمدر » . ابن حبان ايسه آني توثيق ، ابو حاتم ده بالعكس تضعيف ايتمشدر . وفاتي (١٢٧) يوز يكرمي يديده در . (سدي) مدينه ده كائن (سد) نام محله نسبت ايدلمشدر . « رحمه الله »

§

اوچنجي طبقه

بو طبقه ده كي مفسرين اقوال صحابه وتابعيني جمع ايدنلردر .

(١) سُفيان بن عُيَيْنَه — (عيينه) كوز معناسنه اولان عينك تصغيرندن منقول علمدر . بيوك پدرينك اسمي (عمران) در . كوفه ليدر . تبع تابعيندن وائمهٔ اعلامدن بر فاضل ذات ايدي . كنديسي پك چوقلرندن روايت ايتديكي كبي كنديسندن ده روايت ايدنلر چوقدر . « وخرج له اصحاب الكتب الستة » . مكهٔ مكرمه ده ساكن اولوردي . مولدي : (١٠٧) يوز يدي سنه سي اولوب وفاتي : (١٩٧) يوز طقسان يديده در . اعور ايدي . « رحمه الله »

(٢) وكيع بن الجرّاح — « هو وكيع بن الجراح بن مليح بن عبدى الحافظ الثقة » — (١٢٩) يوز يكرمى طقوزده طوغمش وَ(١٧٦) يوز يتمش التى ، ياخود (١٧٧) يوزيتمش يدى سنه‌سنده وفات ايتمشدر . (رحمه‌الله)

(٣) شعبة بن الحجّاج — « هو ابن الحجاج بن الورد الازدىّ الواسطىّ البصيرى الحافظ » — بوذات جليل القدر ابن جوزينك ديديكى كبى علم حديثده اميرالمؤمنين در . سفيان ثورى حضرتلرى دخى بو لقب سامى‌يى آلان اعلم علماى تابعين‌در . (١٦٠) يوزالتمش تاريخنده وفات ايتمشدر . « رحمه‌الله »

(٤) يزيد بن هارون — «هو يزيد بن هارون بن زادان السلمى» — ثقات رواتدن متقن ، عابد بر كيمسه ايدى . سنى طقسانه متقارب اولديغى حالده (٢٠٦) ايكى‌يوز التى سنه‌سنده وفات ايتمشدر. (رحمه‌الله)

(٥) عبدالرزاق — « هو ابن همام بن نافع اليمانى الصنعانى » شيوخ امام بخاريدندر . قال معمر : « هو حافظ خليق ان يضرب اليه اكباد الابل » . — وقال البخارى فى التاريخ الكبير : « هو ثقة فما حدث به من كتابه فهو اصحّ » (٢١١) ايكى يوز اون برده وفات ايتمشدر. « رحمه‌الله »

(٦) آدم بن ابى اياس — ابو اياسك اسمى عبدالرحماندر . اصلى خراساندن اولوب منشأى بغداد در . اورادە شيوخندن اخذ علم ايتدكدن صكره كوفه‌يه ، حجازه ، مصره ، شامه رحلت واخيراً متوطن اولديغى عسقلانده (٢٢٠) ايكى‌يوز يكرمى سنه‌سنده

ارتحال دار آخرت ایتمشدر . خیار عباداللهدن موثوق ، مأمون ، متعبد برذات بزرکوار کریم الاخلاق ایدی . ورّاق ایدی . حین وفاتنده سن شریفلری (٨٨) سکسان سکزه رسیده ایدی . « رحمه الله »

(٧) اسحق بن راهویه — « هو ابو یعقوب المروزی الامام الزّاهد الثقة المجتهد » — بو دخی ابن حنبلك دیدیکی کبی علم حدیثده امیرالمؤمنین در . شرقده احیای سنته موفق اولان احد أعلام کاملین در . برمسئله مسموعی اولمامشدر ، که آنی حفظ ایتمسین ، برشی حفظ ایتامشدر ، که آنی اونوتسون ، (راهویه) پدری : (ابراهیم بن مخلد التمیمی الحنظلی) نك لقبی در . راه مکه ده تولد ایتمش بولندیغنه ، (راه) ایسه فارسیجه یول دیمك اولدیغنه بناءً آنکله تلقیب ایدلمشدر . (٢٣٨) ایکی یوز اوتوز سکزده نیشابورده وفات ایتمشدر . « رحمه الله »

(٨) روح بن عباده — « هو روح بن عبادة بن العلاء بن حسان بن عمر البصری » — کثیرالحدیث ایدی . سنن واحکام وتفسیرده کتب مفیده تصنیف ایتمشدر . ائمهٔ ثقاتدن ایدی . (٢٠٥) ایکی یوز بشده ارتحال ایتمشدر . « رحمه الله »

(٩) عبد بن حُمَید — « هو ابن النصر اللیثی بغیر اضافةٍ الی اسمٍ من اسماء الله تعالی وقیل اسمه عبدالحمید » — کنیه سی ابو محمد در . « وبه جزم ابن حبان وغیره » ثقاتدن وحفاظ حدیثدن صاحب التفسیر برامام واجب التوقیردر . (٢٤٩) ایکی یوز قرق طقوزده وفات ایتمشدر . « رحمه الله »

(۱۰) ابو بکر بن ابی شیبه — « هو عبد الله بن محمد بن ابی شیبة العبسی » [۱] اهل عصرینک احفظی ایدی . « اخرج له الائمة الستة » (۲۳۵) ایکی یوز اوتوزبش سنه‌سنده وفات ایتمشدر . « رحمه الله »

§

دردنجی طبقه

کشف الظنون صاحبی بو طبقه‌ده عبد الرزاق نامنده بر ذاتک اسمنی ذکر ایتمش ایسه‌ده یانمزده‌کی کتب تراجمده بالاده یازیلان اولنان : (عبد الرزاق بن همام بن نافع الیمانی الصنعانی) دن ماعداسنک ترجمه‌سنه تصادف اولنمامشدر .

(۱) علی بن ابی طلحة — « هو علی بن ابی طلحة سالم مولی بنی العباس » . — حمص بلده‌سنده ساکن اولوب ابن عباس حضرتلرندن ارسال حدیث ایلردی ایسه‌ده آنی کورمامشدر . (۲٤۳) ایکی یوز قرق اوچ سالنده وفات ایتمشدر . « رحمه الله »

(۲) ابن جریر — « هو ابو جعفر محمد بن جریر بن یزید الطبری » — تفسیر کبیر و تاریخ شهیر صاحبی اولان ذات فضائلعمادر . مصنفاتی وسعت علمنه . غزارت فضلنه دلالت ایدر . ائمهٔ مجتهدیندن

---

[۱] العبسی — بالفتح والسکون نسبة الی عبس بطن من غطفان .

ایدی . کیمسه‌یی تقلید ایتمامشدر . (٢٢٤) ایکی یوز یکرمی درتده آمله‌ده طوغمش . (٣١٠) سنه‌سی شوالنك یکرمی آلتنجی سبت کونی آخر نهارده بغدادده وفات ایتمشدر . « رحمه الله »

(٣) ابن ابی حاتم — « هو ابو محمد عبد الرحمن بن ابی حاتم الرّازی » [١] — بوده صاحب تفسیر وتاریخدر . (٣٢٧) اوچ یوز یکرمی یدی سنهٔ هجریه‌سنده وفات ایتمشدر . « رحمه الله »

(٤) ابن ماجه — ماجه . صاحب السُّنَن (محمد بن یزید القزوینی) نك لقبیدر : جدی دکلدر . [کذا فی القاموس] بعضلری‌ده دیدی‌که : [ماجه] والده‌سنك اسمی اولوب مومی الیه آکا نسبت ایدلمشدر . نته‌کیم ابوبکر بن نقطه ، اسماعیل بن عُلَیّه‌دخی والده‌لری نقطه وعُلَیّه‌یه نسبت ایدلمشلردر . صاحب ترجمه ابن ماجه : [عبد الله محمد بن یزید القزوینی] در . که حفاظ احادیث نبویه‌دن برذات بزرکوار ایدی . جلالت شاننه بوکافیدر ، که بعض ائمهٔ حدیث مشار الیهی اصحاب کتب سته‌دن امام مالك حضرتلرینه بدل اوله‌رق ذکر ایلمشلردر . بوصورتله مشار الیهك [سُنَن] ایله مسمی اولان کتابی ابن مالکك [مُوَطّأ] نام کتابنه بدل اولمش اولور . [٢٠٩] ایکی یوز طقوز سنه‌سنده متولد اولوب [٢٧٣] ایکی یوز یتمش اوچ سنه‌سی رمضاننك

---

[١] [حاتم] بالحاء المهملة وکسر التاء و [الرّازی] بتقدیم الراء المهملة علی الزّاء المعجمة نسبة الی الرّی وهی من مشاهیر بلاد الدیلم بین قومس والجبال والزّاء زائدة کما زادوها فی المروزی عندالنسبة الی مرو هذه .

ختامنه اوچ کون قالەرق روز دوشنبەده وفات ایتمش وروز سەشنبەده دفن ایدلمشدر . حین ارتحالنده [٦٤] آلتمش درت یاشنده ایدی ، (رحمه الله)

(٥) حاکم — « هو ابو عبدالله بن محمد بن البیّع » — [بیع ، اعراب ایدلدیکی وجه ایله بانك کسری ، یاء مثناتك تشدید وفتحی ایله مضبوطدر] مومی الیه متناً واسناداً ، جرحاً وتعدیلاً جمیع احادیث شریفەیی احاطەسی جهتیله [حاکم] نامنی آلمشدر . « وهو اعزّ من مُخّ البعوض وبیض الذرّ » (٣٧٨) اوچ یوز یتمش سکزده ارتحال دار بقا ایتمشدر . (رحمه الله)

(٦) ابن مَرْدُوْیه — « هو احمد بن موسی ابو العباس » — بوکا مردویه مروزی دینیر . (٢٣٥) ایکی یوز اوتوز بشده وفات ایتمشدر . (رحمه الله)

(٧) ابن حِبّان — « هو ابو حاتم احمد بن حبان البُسْتی » — قرن رابع هجری محدثین کرامندن مسند صاحبی حافظ مشهوردر . (٣٥٤) اوچیوزاللی درت سالندەارتحال ایتمشدر . [١](رحمه‌الله)

---

[١] (حبان) حاء مهملەنك کسری ، باء موحدەنك تشدیدی وترك تنوین ایله .

(البستی) باء موحده نك ضمی ایله افغانستانده کائن کابل ملحقاتندن هرات ایله غزنه آره سنده اشجاری ، انهاری چوق اولان (بست) نام بلدەیه نسبتدر .

(۸) ابن المنذر — « هو ابراهيم بن المنذر بن عبدالله بن المغيرة بن عبدالله بن خالدبن حزام بن خويلد المدنى » — شيوخ امام بخاريدندر. (۲۳۵) ايكى يوز اوتوز بش، ياخود (۲۳۶) ايكى يوز اوتوزالتى سنه سنده مدينهٔ منوره ده وفات ايتمشدر . (رحمه‌الله)

§

بشنجى طبقه

(۱) ابو اسحق الزّجاج — «هوابو اسحاق ابراهيم بن محمد» — شيخ العربيه ، ادبده امام ، تصانيف جليله صاحبى برفاضل هامدر . تفسيرى مشهوردر. (۸۰) سكسان ياشنده ايكن (۳۱۱) اوچ يوز اون برسال هجريسنده بغدادده عازم دارالجنان اولمشدر . (رحمه الله)

(۲) ابوعلىّ الفارسىّ — «هوالحسن بن احمد» — مشاهير نحاتدندر. (۲۸۸) ايكى يوزسكسان سكزده (نسا) ده طوغمش ، (۳۰۷) اوچ يوز يديده بغداده داخل اولمشدر . برمدت اوراده قرائت وتحصيل ايله اشتغال ايلدكدن صوكره دور بلاد ايده‌رك حلبه كيدوب برمدت سيف الدّولة بن حمدان يانندە قالمش وايشته شو اثناده شاعر مشهور ابو الطيب احمد المتنبى ايله كورشمشدر . اورادن‌ده فارسه كيدوب عضد الدولة بن بويه بالانتساب علم نحودن (ايضاح) وعلم صرفدن (تكمله) نام كتابلرى مشار اليه عضد الدوله نامنه تأليف ايتمشدر . بعد ذلك بغداده عودتله اوراده ترك دغدغهٔ قيل وقال ايله عازم دار القرار اولمشدر . (رحمه الله)

(٣) مکی بن ابی طالب — « هو ابو محمد بن ابی طالب شیخ الصوفیة واهل السنة » — تفسیرده وعلوم سائرهده متبحر ، معمور الباطن والظاهر برعلامهٔ کثیرالمآثر ایدی . بیوك برتفسیری واردر . (کتاب القوت) ی برکتاب جلیلدر . (٤٣٧) درت یوز اوتوز یدیده (قُرْطُبه) ده وفات ایتمشدر . « رحمه الله »

(٤) ابو العباس المهدوی — کشف الظنونده بو ذاتك ده نامی مفسرینك طبقهٔ خامسه سنده مقید ایسه ده یانمزده کی کتب تراجمده ترجمهٔ حالنه تصادف اولنه‌مامشدر . « رحمه الله »

(٥) ابو بکر النقاش — « هو ابو بکر محمد بن الحسن بن احمد الموصلی البغدادی المقری المفسر » — بونك ایچون مغربیدردیین ده واردر . (٣٥١) اوچ یوز اللی برده وفات ایتمشدر . (رحمه الله)

(روی عن ابی مسلم الکجی ومن هو فی طبقته وتفسیره لیس فیه شفاء للصدور والغالب علیه القصص الا ان عمر الدانی اثنی علیه .)

(٦) ابو جعفر النحاس — « هو احمد بن محمد المرادی » — مشاهیر ادباء وعلمادندر . مصرده تولد ایتمش ، صوکره بغداده وسائر بلاده رحلت ایده‌رك اخفش ، زجاج ، ابن الانباری ، نفطویه کبی اکابر علما وادبادن اخذ علم ایله متبحر اولمشدر . بعد الاکمال والاستکمال ، مصره عودتله اوراده (٣٣٨) اوچ یوز اوتوزسکزسنه سنده آخرته انتقال ایتمشدر . تصانیف مفیده‌سی واردر . (تفسیر القرآن ، کتاب اعراب القرآن ، کتاب المعانی وطبقات الشعراء) اوجمله‌دندر . « رحمه الله »

§

آداب مفسرين

مفسرك آتى الذكر اون بش علمى على وجه الاتقان جامع اولمسى لازم كلير . بو علملره كماليله اكتسابى اولميانه كوره تفسير قرآنه تصدى شرعاً جائز دكلدر :

۱ — لغت ،
۲ — نحو ،
۳ — تصريف ،
٤ — اشتقاق ،
٥ — معانى ،
٦ — بيان ،
۷ — بديع ،
۸ — قرائت .
۹ — اصول دين ،
۱۰ — اصول فقه ،
۱۱ — اسباب نزول .
۱۲ — ناسخ ومنسوخ ،
۱۳ — فقه ،
۱٤ — (مُجمَل ومُبهَم) ك تفسيرينى مبين اولان احاديث .

اون بشنجيسى ده علم الموهبه در . علم الموهبه بر علمدر، كه آنى جناب ايزدمنان ، علميله عامل اولان مختار قولنه احسان ايدر .

ايشته بو اون بش علم ، مفسّرك بهمه حال على وجه الاتقان والكمال جامع اولمسى لابد بولنان علومدندر . مع هذا علم تفسير ايچون مفسّرك علوم سائرده ده تبحّرى شرط لازمدر .

شوراسی‌ده معلوم اولسون، که تفسیر قرآن اوچ قسمدر.

اولکیسی: جناب حقك مخلوقاتندن هیچ کیمسه‌یی مطلع بیورمامش اولدیغی علمدر. بوده کُنه ذاتنه، حقائق اسما وصفاتنه دائر کتاب کریمنك حاوی اولدیغی اسراردر، که بوبابده تکلّم، کیمسه ایچون جائز دکلدر.

ایکنجیسی: حق سبحانه وتعالی حضرتلرینك کتاب حکیمندن اعرف الانبیا افندمزی مطلع بیورمش اولدیغی اسراردر، که بو اسرارك حضرت نبیّ اکرمه شرف اختصاصی جهتیله بوبابده‌ده آندن، یاخود اذن ویردیگی اهل عرفاندن ماعداسی تکلّم ایده‌مز. بعضلری اوائل سُوَر، بو قسمدندر دیدیلر.

اوچنجیسی: معانیء جلیّه وخفیّه‌دن جناب مُنْزِل القرآنك کتاب عزیزنده ابداع بیورمش اولدیغی علوم شریفه‌در، که آنلری نبیّ اکرمنه تعلیم، امّتنه تفهیمه‌ده جناب رسالتمآبی بلدیغی ترخیص بیورمشدر.

ایشته بو قسم ثالث‌ده دیگر ایکی قسمه منقسم اولور.

قسم اوّل: بحث وبیانی بهمه حال سماعه موقوف اولان

شیلردر : اسباب نزول ، ناسخ ومنسوخ ، قرا آت . لغات ، قصص امم ، اخبار ماهو کائن کبی .

قسم ثانی : طریق نظرله . برده الفاظدن استنباط صورتیله اخذ اولنه بیلن شیلردر، که بوده ایکی قسمه منقسمدر . بری : جوازی خلف وسلف بیننده مختلف فیه اولاندر . بوده آیات متشابهاتك تأویلیدر . دیکری : بین العلماء متفق علیه اولاندر . بوده احکام اصلیه وفرعیه نك ، احکام اعرابیه نك استنباطیدر . بونده اجماع امت منعقد اولمش ، چونکه احکام مذکوره اقیسه اوزرینه مبنی در . فنون بلاغت ، ضروب مواعظ ، حکم ، اشارات دخی اویله اولوب ارباب اهلیته کوره بونلرك قرآن مجیددن استنباطی ممتنع دکلدر .

ایشته شو امورك ماعداسی حقنده نهی شرعی وارد اولان « تفسیر بالرأی » در ، که بوده بش نوعدر .

اولکیسی : تفسیرك جوازینه توقف ایدن علومی تحصیل ایتمکسزین تفسیره قالقشمق .

ایکنجیسی : معناسنی الله تعالی دن باشقه بیلمین متشابهك تفسیری .

اوچنجیسی : مذهب فاسدی مقرر اولان تفسیردر که مذهبی اصل ، تفسیری اکا تابع قلمق صورتیله اولان تفسیردر .

دردنجیسی : « الله تعالی نك بوندن مرادی شودر » دیه دلیلسز اوله رق قطعیاً معنی ویرمکدر .

بشنجیسی : استحسان ایله وهوایه متابعتله اولان تفسیردر .

﴿ صاحب اثرك ترجمهٔ حالی ﴾

سری پاشا کریدك قندیه شهرنده حلواجی زاده صالح افندینك صلبندن (١٢٦٠) سنه سنده کهواره زیب عالم شهود اولمشدر .

اثنای شبابنده علمای بنامدن جوری افندیدن اخذ علوم ایتمشدر .

(١٢٧٧) تاریخنده جزیره نك مرکز اداره سی اولان حانیه یه کیدرك برمدت اوقاف کتابتنده بولنمشدر .

متعاقباً استانبوله کله رك برمدت آرامدن صکره یکیشهر فناره کیتمشدر .

اوراده مرکز مجلس کتابتنده ، وزیر تپه دلنلی اسماعیل پاشا ایله حسن تحسین پاشانك دیوان افندیلکلرنده بولنمشدر . تپه دلنلی اسماعیل پاشانك خداوندکار والیلکی اثناسنده بروسه یه کیدرك ینه وزیر مشارالیهه دیوان افندیلکی ایتمشدر .

صدر اسبق ادهم پاشانك يانيه واليلكنده كتابت خصوصيه‌سنده بولنمشدر .

(١٢٨٤) ده يانيه (١٢٨٥) ده آيدين ولايتلرى مكتوبجى معاونلكلرينى ايفا ايتمشدر .

(١٢٨٦) ده پرزرين ولايتنك اثناى تشكلنده مكتوبجيلقله پرزرينه كيدرك برقاچ سنه قالدقدن صكره درسعادته عودت ايتمشدر .

(١٢٨٩) ده طونه ولايتى مكتوبجيسى اولمشدر .

(١٢٩٢) ده طونه ولايتنك مركزى اولان روسچقدن بهكه واورادن بناًلوقه متصرفلقلرينه كيدرك بناًلوقه‌دن‌ده (١٢٩٣) مايسنده ودينه متصرف اولمشدر .

محاربهٔ زائله‌ده ودينده بولنه‌رق مأذوناً درسعادته عودتنى متعاقب (١٢٩٤) سنهٔ ماليه‌سى حزيراننده شمنى وارنه قوميسرلكنه مأمور ايدلمشدر .

ينه (١٢٩٤) سنه‌سى ايچنده قره‌سى متصرفلغنه كيتمشدر .
(١٢٩٥) سنهٔ ماليه‌سى مارتنك برنجى كونى طربزون واليلكنه تعيين اولنمشدر .

طربزوندن منفصلاً درسعادته عودتندن برقاچ ماه صکره (١٢٩٧) سنه‌سی کانون اولنك یکرمی طقوزنده قسطمونی والیلکنه مأمور ایدلمشدر .

(١٢٩٨) سنه‌سی کانون ثانیسنك بشنده مأموریتی قسطمونیدن دفعهٔ ثانیه طربزون والیلکنه تحویل ایدلمشدر .

(١٣٠٠) سنه‌سی تشرین ثانیسنك اون یدیسنده طربزوندن انقره والیلکنه تحویل مأموریت ایلمشدر .

(١٣٠٢) تموزی ایچنده تحویلاً سیواس والیسی اولمشدر .

(١٣٠٤) رجبنك یکرمی دردنده سیواسدن دیاربکر ، (١٣٠٦) رجبنك یکرمی دردنده آطنه ، (٣٠٧) سنهٔ قمریه‌سی ربیع الاولنك یکرمی طقوزنده بغداد والیلکرینه کیدرك بوراده ده (٣٠٧) سنهٔ مالیه‌سی تموزینه قدر بولنمشدر .

بغداددن دیاربکر والیسیله بجایش ایدلمشدر . (١٣١٠) سنه‌سی ایلولی اواخرینه قدر دیاربکرده بولنوب برای تداوی مأذوناً درسعادته کلمشدر .

مبتلا اولدیغی قلب خسته‌لغیله برسنه‌دن زیاده بوراده اوغراشدیغی حالده برصورتله افاقت بوله‌میه‌رق هنوز سن کمالنده ایکن (١٣١٣) سنه‌سی جمادی الاخراسنك یکرمی

دردنجی چهارشنبه کیجه‌سی ساعت بر راده‌لرنده ذکراً وقلباً مشغول پروردکار اولدیغی حالده تسلیم روح ایتمشدر .

(روح الله روحه واوفر فی فرادیس الجنان فتوحه) .

شرفصادر اولان ارادهٔ سنیهٔ جناب شهریاری موجبنجه مرحوم مشارالیه سلطان محمود تربه‌سی حظیره‌سنده ودیعهٔ رحمت رحمن ایدلمشدر .

بالاده خامه کذار تحقیق ایدیلن مأموریتلرینك کافه‌سنده مرحوم حقیقةً خدمات مهمه ایفاسنه وپك چوق آثار نافعه اجراسنه موفق اولمشدر .

مرحوم بوکون ایادیء تقدیر انامده متداثر اولان مؤلفات معتبره‌سنی حیاتنك هیچ بر دقیقه‌سنی بوش کچیرمامك امل خاصیله حصوله کتیره بیلمشدر .

مشارالیهك آثاری شونلردر :

	جلد
سر قرأن	٣
احسن القصص	٣
سر فرقان	٢
سر انسان	١

سر تنزیل	١
سر استوا	١
رؤیت باری حقنده رساله	١
شرح عقائد وحاشیه‌لرینك ترجمه‌سی	٢
نقدالکلام فی عقائدالاسلام	١
ارآء الملل	١
روح	١
نورالهدی لمن استهدی	١
مکتوبات سری پاشا	٣
غلطات	١
نمونهٔ عدالت	١
لك دوقه کین [*]	١
	٢٤

مرحومك مکتوباته داخل اولمامش دها پك چوق لایحه‌لر ومکتوبلری واردرکه بونلرك جمیله آیریجه بر رساله شکلنده نشری مقرردر .

---

[*] ارناودلرك اخلاق وعادات قدیمه‌سی حقنده در .

«سری پاشا مرحومك بيك اوچ يوز اون بر سنه سی»
«مايسی ايچنده چيقارتديغی الك صوك رسميدر»